

Eesti keele küsimus Fr. R. Kreutzwaldi kirjavahetuses

Kersti Taal

Ettekanne 16. septembril 2016
konverentsil „Kaks sajandit õ-tähega“

Fr. R. Kreutzwald oli eelkõige kirjanik ja arst, keeleteadlasena jäi ta asjaarmastaja tasemele.

Kreutzwald vaatles keele ja kirjanduse arendamist koos, sest hea rahvakirjanduse väljaandmiseks on vaja kirjutada ilusas eesti keeles, nii ortograafiliselt kui sõnavara poolest.

Kreutzwaldi kriitikanoolte osaliseks said nii mineviku kui tema kaasaja keele- ja kirjamehed.

Kiidusõnu jagus tal alati O. W. Masingule: „Masing on juba sündinud keelegeenius, kel mitmed vöörad keeled suus, rikaste vaimuannetega mees – lühidalt rahvakirjanikuks sündinud“ (Kiri Faehlmannile 12. VI 1849.)

Eesti keele küsimus oli Kreutzwaldi arvukas kirjavahetuses sageli üheks peateemaks.

1830-ndate lõpus algas kirjavahetus ülikooliaegse sõbra Fr. R. Faehlmanni ja D. H. Jürgensoniga – selle aja parimate eesti keele tundjatega.

1859. a alanud kirjavahetuses G.-J. Schultz-Bertramiga (1808–1875) olid samuti keeleküsimused olulisel kohal. Kreutzwald oli kirjavahetuses ka Peterburi Teaduste Akadeemia akadeemikute A. Sjögreni (1794–1855) ja Tallinnas sündinud A. Schiefneriga (1817–1879). Mõlemalt keeleteadlaselt sai keeleküsimustes nõu küsida.

„Selgituseks esiootsa ainult seda: o, õ ja ö kohta ei ole ma suutnud enesele ühtki kindlat reeglit kombineerida, mispärast selles trios igal pool kõik nagu puder ja kapsad segi on aetud.“ (Kiri Jürgensonile 22. IV 1839.)

„Kuigi täiesti tähele panemata jätta need patud, mis on viisiks meie trükiladujatel, kes kõige hoolikamalt kirjutatud käsikirjade ja kahe- ja kolmekordsete korrektuuride kiuste harilikult mõlemad kirjamärgid ö ja õ, teineteisega ära vahetavad ning lahkumineku silma jaoks kustutavad.“ (Kiri Sjögrenile 6. V 1852.)

„Teistsugune lugu on o ja ö vahel seisva omapärase vahehääliku õ-ga, mille kadunud Masing esimesena ja kõige täielikuma õigusega eesti keeles tarvitusele võttis.“ (Kiri Sjögrenile 17. IV 1853.)

Keeleteaduslike tööde mõistmine käis Kreutzwaldile sageli üle jõu.

„Grammatikaliste tööde osas ei suuda ma kõige parema tahtmise juures midagi teha, see õpetatud tööpõld käib üle minu jõu ja isegi üks tubli õpetatud mees, kellelt ma selle töö juures nõu ja abi palusin, andis mulle säärase jalustrabava vastuse: Ahrensi uus eesti keele grammatika, nõndasamuti nagu härra dr. Faehlmanni eeltöödki, olevat nõnda kõrget tarkust täis, et neid oleks hädapärast vaja enne mõne vähem õpetatud mehe poolt ümber sulatada lasta, et nad arusaadavaks muutuksid.“ (Kiri Faehlmannile IV 1844.)

Ka haigele Faehlmannile soovitas ta grammatika sinnapaika jätta, sest see pole kohane töö tõbise jaoks.

Kreutzwald oli põhja-eesti keele pooldaja ning soovitas seda ühisele kirjakeelele üleminekul aluseks võtta.

„Olemas on ainult üks eesti kirjandus ja see on tallinna-eesti dialektis. Neid raamatuid loetakse kogu tartu-võru keelealal ja rahvas saab nendest aru. Mispärast ei peaks nad kõik suutma seaduseraamatust aru saada, kui kõigest muust aru saavad? Tartu-võru murdel pole isegi piiblit ette näidata, vaid ta on rahul palja Uue Testamendiga, samal ajal kui tallinna-eesti piiblit on siin inimestel igal pool leida.“ (Kiri Liivimaa Maanõunike Kolleegiumile 29. VII 1866.)

Kreutzwald on koguni väitnud, et tartu keelt ta ei tunne. (Kiri V. Steinile 14. III 1872)

Kirjanikuna oli Kreutzwald esialgu suurtes raskustes.

„Oma eesti keele (Esthnisch või Estnisch), nagu ma seda kirjutan, olen mina just nõndasamuti nagu noor lind oma laulugi oma rahva suust õppinud, kas seal ka terakestki grammatikat leida on, ei saa ma mitte öelda ega ole selle üle ka iganes pead murdnud, vaid minu ainsaks püüdmiseks on ikka olnud oma mõtteid nõndaviisi välja öelda, et inimesed minust aru saaksid.“ (Kiri Faehlmannile 24. XII 1842.)

„Kalevipoega“ laskis Kreutzwald akadeemik F. J. Wiedemannil üle vaadata. Kreutzwald andis Wiedemnnile nõu „Eesti-saksa sõnaraamatu“ koostamisel ning luges korrektuuri.

Kreutzwald suutis keeleteaduses asjaarmastajana võidelda ühise kirjakeele eest, ärgitada teisi keeleküsimustega tegelema, oma eesti keele oskust tunduvalt parandada, luua uudissõnu. 1840-ndate algul teistelt keeleabi küsivast Kreutzwaldist sai juba 1860-ndatel akadeemik F. J. Wiedemanni abimees.

Kreutzwald oli toeks noortele eestlastest keelemeestele (Jakob Hurt, Mihkel Veske).

Ka esialgu segadust tekitanud õ-täht sai omaseks, mille ainuõigsust ta hiljem tunnistas.

Oma kirjanikuteel lähtus ta põhimõttest – keel peab olema rahvalik.